

Opmerkelijke rapporten

CAMPHUYSEN C. J. 1990. *Fish stocks, fisheries and seabirds in the North Sea. Feasibility study for a detailed analysis of interactions between fish stocks, fisheries and wintering seabirds*. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist. ISSN 0924-5103. 121 p. Verkrijgbaar door f25,- over te maken op postbank 75775 van Vogelbescherming te Zeist onder vermelding van "Rapport nr. 5".

Veel meer dan bij terrestrische vogels het geval is, gaat de voortgang van ecologisch onderzoek bij zeevogels gebukt onder de moeizameheid te komen tot een interdisciplinaire benadering. Dit heeft ten dele te maken met de "ontoegankelijkheid" van de zee als milieu voor wetenschappelijk onderzoek, ten dele ook met de scherpe afbakening van interessesferen binnen het zeegaand wetenschappelijk onderzoek in zijn totaliteit. Zeevogelonderzoekers die voor het verkrijgen van relevante gegevens hoopvol aankloppen bij visserijbiologen komen dan ook vaak van een koude kermis thuis.

Gegeven het feit dat in de jaren tachtig veel sterfte van vooral pelagische zeevogelsoorten werd vastgesteld langs de zuidoostelijke kusten van de Noordzee in de wintermaanden, rees onder meer bij Vogelbescherming de vraag in hoeverre die sterfte – naast olieverontreiniging – is toe te schrijven aan natuurlijke dan wel door de mens (visserij) veroorzaakte veranderingen in bestanden van vissoorten die voor deze pelagische zeevogels in de Noordzee van belang zijn. Omdat onduidelijk was in hoeverre reeds beschikbare informatie een bevredigend antwoord op deze vraag kon verschaffen, werd besloten in eerste instantie een oriënterend onderzoek te laten uitvoeren naar de beschikbaarheid van die informatie. Met gelden van de Stichting Nationaal Comité Wintervoeding van Vogels is dat onderzoek verricht door Kees Camphuysen die daarvan verslag doet in dit rapport. Het rapport bevat ook een summier omschreven onderzoekproject waarbij trends in populaties van een aantal vis- en vogelsoorten nader geanalyseerd zouden moeten worden, doch biedt vooral een overzicht van bestaande kennis, waartoe een groot aantal bronnen werd geraadpleegd; de literatuurlijst beslaat 22 pagina's. De Engelstalige lopende tekst omvat bijna 90 pagina's, de Nederlandstalige "Samenvatting" anderhalve pagina.

Het overgrote deel van dit rapport wordt in beslag genomen door besprekingen van (deel)populatieomvang en voedsel ecologie van een vijftal pelagische zeevogelsoorten (Noordse Stormvogel, Jan van Gent, Drieteenmeeuw, Alk en Zeekoet), en van gegevens ontleend aan visserijonderzoek, vooral met betrekking tot haring, spruit, kabeljauw, wijting, kever (noorse kabeljauw), zandspieringen en makreel.

De auteur is er goed in geslaagd een overzicht te bieden van wat er op relevant ornithologisch en visserijbiologisch terrein voorhanden is. Dat de kennis op deze beide terreinen de afgelopen twee decennia aanzienlijk is gegroeid, is evident. Dat zal het opstellen van dit rapport er niet gemakkelijker op hebben gemaakt. Interpretatie en correlatie van, veelal lokale, waarnemingen van veranderingen in zeevogel- en vispopulaties in de Noordzee is

een uitermate complexe aangelegenheid, met vele voetangels en klemmen voor de onderzoeker die zich op dit lastige terrein waagt. De vraag in hoeverre oceanografische en meteorologische dynamiek op korte en langere termijn van invloed zijn op die veranderingen is zeker relevant, maar komt niet aan de orde in dit rapport, dat is toegespitst op de relatie tussen zeevogels enerzijds en visbestanden en visserij anderzijds. Geconcludeerd wordt dat de beschikbare gegevens ontoereikend zijn om die relatie op kwantitatieve basis op te helderen, maar wel voldoende zijn om een "trend-analyse" uit te voeren. Een groot visserijbiologisch probleem is en blijft het ophelderen van de relatie tussen de omvang van vispopulaties en de intensiteit van visserij op die populaties. Op ornithologisch terrein is vooral de huidige kennis van verspreiding en dichtheid van zeevogels op de Noordzee buiten het broedseizoen ontoereikend, doch her en der wordt hard gewerkt om die lacune op te vullen.

Vermoedelijk vooral na het doornemen van de grote hoeveelheid relevante literatuur is de auteur, terecht, terughoudend met het trekken van conclusies ten aanzien van causale relaties. Wel neemt hij als vrijwel vaststaand aan, dat zich in de jaren tachtig wijzigingen hebben voorgedaan in de verspreiding van overwinterende pelagische zeevogels op de Noordzee, en wel een verschuiving naar oostelijke en zuidelijke delen van de Noordzee. Deze wijzigingen zouden het gevolg zijn van veranderingen in verspreiding en talrijkheid van bestanden van een aantal vissoorten. In hoeverre laatstgenoemde veranderingen het gevolg zijn van toegenomen (lokale) visserijdruk op die visbestanden is en blijft onzeker. De zeevogels zijn kennelijk in toenemende mate gaan overwinteren in gedeelten van de Noordzee die voor de vogels als meer riskant moeten worden aangemerkt: olieverontreiniging, verdrinking in visnetten, onzekere voedselsituatie.

Dit rapport is een "must" voor ieder die zijn kennis van de ecologie van Noordzee-zeevogels wil verdiepen. — *Ruud van Halewijn*

CAMPHUYSEN C. J. 1989. *Beached bird surveys in the Netherlands 1915/1988*. Technisch Rapport Vogelbescherming nr. 1. Stichting Werkgroep Noordzee, Amsterdam. 322 p. Prijs f 32,50.

In 1915 vond Jan Verwey met olie besmeurde Zeekoeten op het Noordwijkse strand. Hij vermoedde dat deze olie afkomstig was van schepen die op Duitse mijnen waren gelopen. Na de oorlog zou dit verschijnsel tot het verleden behoren. Dat dit een geweldige misrekening was, merkte Verwey al enkele jaren later toen hij zonder veel moeite honderden Zeekoeten voor biometrisch onderzoek kon verzamelen.

Hoe het verder is gegaan met olie en zeevogels voor onze kust, is nu te lezen in een livijg rapport. Dankzij gelden bijeengebracht in het TV-programma "Wedden dat" kreeg Kees Camphuysen de gelegenheid om alles wat er in ons land bekend is over olieslachtoffers op papier te zetten. Hierdoor werd het mogelijk om naast een literatuurstudie ook het omvangrijke archief van het Nederlands Stookolieslachtoffer Onderzoek (NSO) uit de pe-

riode 1969-88 te bewerken. Het resultaat mag er zijn! Het rapport maakt op overtuigende wijze duidelijk dat de zuidelijke Noordzee vaak een bijzonder gevaarlijk gebied voor zeevogels is. Ondanks verdragen, conventies en havenfaciliteiten voor zeeschepen, is de verontreiniging met olie eerder toe- dan afgenomen. In de jaren 1969-88 werden door medewerkers van het NSO meer dan 100 000 kadavers van de stranden opgeraapt. Het aantal dat is omgekomen maar niet is aangespoeld, moet hiervan een veelvoud zijn. Er wordt berekend, mede op grond van enkele experimenten waarbij werd nagegaan hoever dode vogels wegdrijven, dat per jaar ongeveer 60 000 vogels voor onze kust omkomen! Het meest verontrustend is dat deze aantallen niet zijn toe te schrijven aan enkele grote olierampen, maar dat de chronische olievervuiling door passerende schepen de grootste boosdoener is. Ook de verontreiniging door chemische stoffen en het verstrikt raken in netten en allerlei verpakkingsmateriaal moeten niet onderschat worden. Verder speelt voedselgebrek al of niet in combinatie met strenge koude een rol van betekenis.

Wordt de stand van Drieteenmeeuw, Alk en Zeekoet, de drie meest gevonden soorten, duidelijk beïnvloed door de enorme verliezen in de winter? Deze vraag wordt in het rapport wel gesteld, maar slechts ten dele beantwoord. Veel populaties in de noordelijke Noordzee hebben al jarenlang te kampen met een ernstig voedseltekort in het broedseizoen. Hierdoor is de invloed van de verhoogde wintersterfte moeilijk aanwijsbaar. Gepleit wordt dan ook voor verder onderzoek naar de verspreiding en het voedsel van zeevogels. Hierbij zal ook de verspreiding van de prooivissen, de bereikbaarheid hiervan voor zeevogels en de invloed van de visserij op het voorkomen van de belangrijkste vissoorten bestudeerd moeten worden.

Een belangrijk deel van het rapport wordt in beslag genomen door de bespreking per soort. Een gedegen overzicht wordt gegeven van de broed- en winterpopulatie in de Noordzee. De spreiding van de vondsten over de laatste 25 jaar en de verdeling over de maanden van het jaar worden in beeld gebracht. Een vergelijking met andere landen laat meestal zien dat onze kust er niet best af

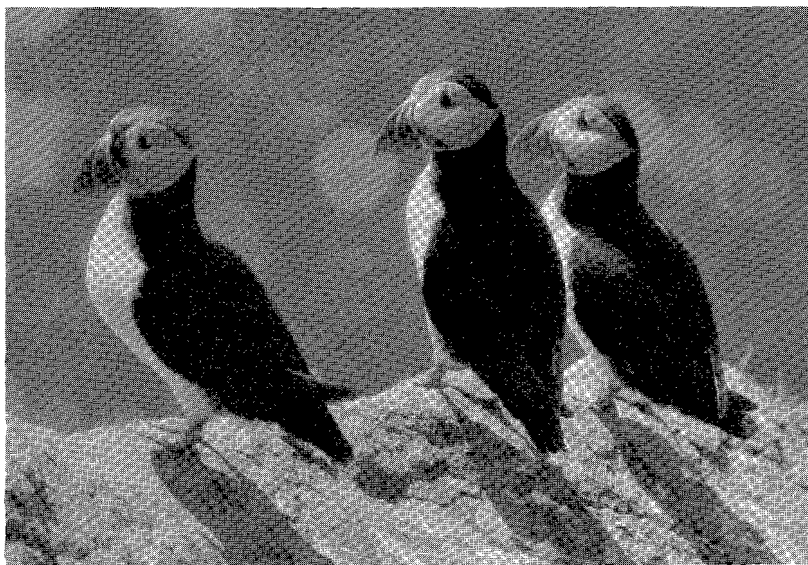
komt. Ook de kwetsbaarheid voor olieverontreiniging komt bij elke soort uitvoerig aan bod. Zo is bij de Noordse Stormvogel in sommige jaren slechts 55% met olie besmeurd, terwijl dat bij de Zeekoet steeds meer dan 80% bedraagt. Bij de Alk wordt het onregelmatige patroon van de strandingen besproken. Opvallend hierbij is dat juist bij grote strandingen veel Alken zeer vermagerd zijn en niet of nauwelijks met olie in aanraking zijn geweest.

Dit rapport is niet alleen geschreven voor de mensen van het NSO die jarenlang hun traject afzochten en die nu kunnen lezen wat er allemaal met hun gegevens gedaan kan worden. Voor een ieder die belangstelling voor zeevogels heeft, is dit rapport eigenlijk ook verplichte kost. Het is echter te hopen dat het Vogelbescherming en Werkgroep Noordzee zal lukken dit rapport ook te laten lezen door personen die verantwoordelijk zijn voor het milieubeleid in de zuidelijke Noordzee. — *Jelle van Dijk*

MEININGER P. J. (ed.) 1990. *Birds of the wetlands in North-east Greece, spring 1987*. WIWO-report 20, Zeist. 320 p. Te bestellen door overmaking van f 30,00 (inclusief verzendkosten) op postbank 2666009 van Stichting WIWO, Ewijk.

Tot voor kort was vrijwel niets bekend over de omvang van de voorjaartrek van watervogels en steltlopers door NO-Griekenland. Om die reden heeft de *Foundation Working Group International Wader and Waterfowl Research* (WIWO) in samenwerking met de *Hellenic Ornithological Society* (HOS) in het voorjaar van 1987 een expeditie naar dit gebied gestuurd.

Van 1 maart tot 21 mei werden vier gebieden onderzocht waarvan het Vistonismeer en het gebied rond Porto Lagos het meest intensief. Het eerstgenoemde gebied blijkt in begin maart vooral van belang voor Geoorde Fuut (maximaal 5621), Dwergaalscholver, Kroeskoppelikaan, Tafeleend en Meerkoet. De lagunes en zoutpannen bij Porto Lagos trekken vooral steltlopers aan. Op grond van berekeningen over de verblijfsduur wordt geschat dat

Papegaaiduikers, 16 juni 1985, Noorwegen (A. C. Zwaga). *Puffins* *Fratercula arctica*.

dit gebied in het voorjaar wordt aangedaan door 52 000-102 000 steltlopers. Twee soorten die in West-Europa tijdens de voorjaarstrek maar weinig worden opgemerkt, Kleine Strandloper en Krombekstrandloper, blijken hier met 15 000-20 000 de talrijkste soorten te zijn. Ook Bonte Strandloper, Kemphaan en Bosruiter behoren met 5000-10 000 tot de talrijkste passanten.

In een uitvoerig overzicht van meer dan 250 pagina's worden alle waargenomen vogelsoorten besproken. Natuurlijk krijgen hier de watervogels en de steltlopers veel aandacht, maar duidelijk blijkt dat de groep ook andere vogels wist te waarderen. Zo wordt de trek van roofvogels met diagrammen in beeld gebracht en wordt nader ingegaan op de trek van soorten als Witvleugelstern en Roodkeelpieper. Door informatie te geven over de plaatselijke broedvogelstand, waaronder Maskerklauwier en Isabeltapuit, is dit rapport ook bijzonder interessant voor mensen die dit gebied later in het seizoen willen bezoeken.

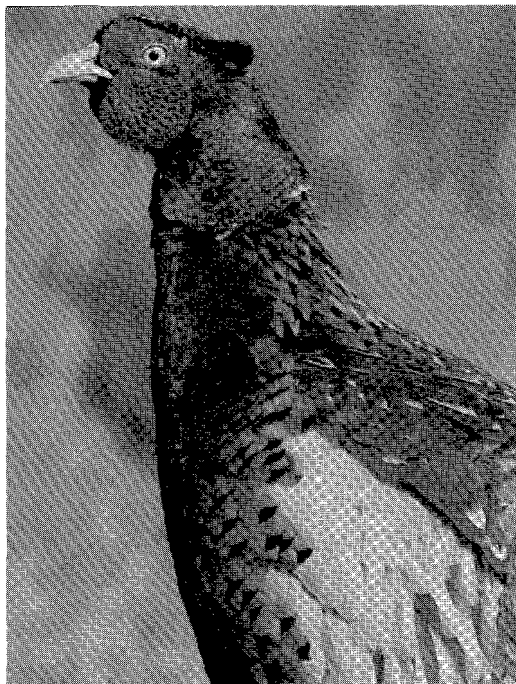
Het rapport eindigt in mineur. De waterrijke gebieden in NO-Griekenland worden ernstig bedreigd. Ondanks de EG-vogelrichtlijn en plaatsing op de Ramsarlijst gaan grootschalige ontwikkelingsprojecten gewoon door. Hierdoor wordt het gebied bedreigd door uitdroging en cultivering. Alleen door het instellen van strikte reservaten kan het gebied van belang blijven voor doortrekkende watervogels en steltlopers. Dat laatste zal in de Griekse samenvatting ongetwijfeld duidelijk zijn verwoord. — *Jelle van Dijk*

TEN DEN P. G. A. 1989. *Achtergronden en oorzaken van de recente aantalsontwikkeling van de Fazant in Nederland*. RIN-rapport 89/119. RIN, Arnhem. 168 p. Prijs f 21,50 (postbank 5160648, RIN, Leersum).

Van de in Nederland voorkomende hoenderachtigen mag de Fazant zich in meer dan gebruikelijk belangstelling verheugen, dat wil zeggen: van de kant van jagers, of nog specifiek: van de kant van de op Fazanten schietende jagers. Die belangstelling gaat ook niet veel verder dan kweken, uitzetten en afschieten. Het is verbazingwekkend te merken dat er over de populatie-dynamica van Nederlandse Fazanten vrijwel geen recente informatie bestaat. Enige studentenrapporten beschrijven lokale populaties, maar lijden onder het manco van een korte onderzoeksperiode, kinderziektes bij het onderzoek en de kleine aantallen vogels die met een zendertje zijn uitgerust. Maar ook de ornithologische veldwaarnemers, de vogelaars, hebben het laten afweten. In deze kringen worden Fazanten vaak niet eens tot de vogels gerekend en vallen ze meer in de categorie kippen (in strikte zin vogels, maar niet het onderzoeken waard, is daarbij de gedachte). Deze houding heeft geresulteerd in een groot gebrek aan betrouwbare, langdurige tellingen. Populatieontwikkelingen zullen derhalve vooral geschilderd moeten worden met behulp van afschotcijfers, die op hun beurt om velerlei redenen onbetrouwbaar moeten worden geacht. Paul ten Den heeft bij zijn literatuuronderzoek derhalve zwaar moeten leunen op onderzoek buiten Nederland. Dat is een enorm nadeel. Het uitzetten van Fazanten en het zo kort mogelijk houden van predatoren worden in Nederland door natuurbeschermers (terecht) gehokeld, maar in vergelijking met de toestand in bijvoorbeeld Groot-Brittannië, West-Duitsland en de Verenigde

Staten zijn de Nederlandse jagers stuntelende amateurs. Het uitroeien van predatoren gebeurt in Engeland op een schaal waar Nederlanders zich maar moeilijk een voorstelling van kunnen maken. Bovendien heeft het uitzetten van Fazanten er een hoge vlucht genomen, zodat de dichtheden kunstmatig hoog worden gehouden. De invloed van predatie onder dergelijke omstandigheden is in geen enkel opzicht te vergelijken met de Nederlandse situatie.

Het rapport van Paul ten Den is een goede samenvatting van de huidige stand van zaken. Ten aanzien van de Nederlandse situatie moeten echter enkele kanttekeningen worden geplaatst. Het inkrimpen van het aantal uitgezette Fazanten in 1978 leidde inderdaad tot een abrupte populatiedaling. Feitelijk had deze achteruitgang al eerder ingezet (zoals Ten Den zelf ook opmerkt), maar werd deze gemaskeerd door de forse aantallen uitgezette dieren. Dat bij de achteruitgang Haviken en vossen een rol zouden hebben gespeeld, is echter verre van zeker. Sterker nog, het is bijzonder onwaarschijnlijk. Aan de voedselkeus van Haviken is in Nederland veel aandacht besteed; Fazanten zijn altijd een verwaarloosbaar onderdeel van het menu geweest, zelfs in gebieden waar Fazanten massaal worden of werden uitgezet (Veluwe, Rijk van Nijmegen, de duinen, Flevoland). Voor wat betreft de vos kan worden verwezen naar de studie van Jaap Mulder c.s. (RIN-rapporten 88/41-45). De in bepaalde kringen veel gememoreerde kwalijke invloed van Haviken op Fazanten berust op de klassieke fout om tussen twee trends een oorzakelijk verband te leggen (afnemende Fazant, tegelijkertijd toenemende Havik: zie je nou wel). Dat zo'n gedachtengang in jagers- en jachttopzichterskringen opgeld doet, geeft al aan hoe gebrekkig hun veldkennis en hoe niet-bestaand hun kennis over populatie-dynamische fe-

Fazant, 29 mei 1989, Flevoland (A. C. Zwaga). *Pheasant Phasianus colchicus*.

nomenen is. In werkelijkheid blijkt de Fazant het in Nederland zonder continu uitzetten niet te redden, of op een lager populatieniveau voort te sudderen. Vooral op de zandgronden van Oost-Nederland, waar Fazanten toch al een marginaal bestaan leidden, verdween de soort plaatselijk als sneeuw voor de zon. Een strenge winter en een uitzetstop waren hiervoor voldoende. Dat er desondanks ook door Ten Den wordt gesuggereerd dat predatie hierop van invloed zou zijn, heeft meer te maken met langdurig grasduinen in de buitenlandse literatuur over dit onderwerp dan met feitelijk onderzoek in Nederland. Die literatuur is vooral het resultaat van onderzoek van wildbiologen aan onnatuurlijke fazantenpopulaties met een kunstmatig hoge dichtheid. Onder dergelijke omstandigheden vinden predatoren een welgedekte dis. De vraag is uiteraard: willen we die onnatuurlijk hoge dichtheid en zo ja, willen we dan ook predatoren bestrijden? Wat dat betreft wordt er gelukkig in Nederland door de overheid en particuliere natuurbeschermingsorganisaties meer de nadruk gelegd op "levensgemeenschappen" dan op het beschietbare wild in die gemeenschappen. Hoe het ook zij, met in de nabije toekomst (1992) een volledig verbod op het uitzetten van Fazanten, wordt het steeds interessanter deze soort in monitoringonderzoek op te nemen. Dat is al het geval bij de projecten van SOVON, hopelijk wordt dit door anderen eveneens gedaan. In Nederland krijgen we dan vermoedelijk met de unieke situatie te maken dat Fazanten in grote delen van het land verdwijnen (nu al) en elders in veel lagere dichtheden persisteren. De Britse oecologen zouden watertanden bij zo'n onderzoekskans. — *Rob G. Bijlsma*

MOSTERT K., ADRIAANSE L. A., MEININGER P. M. & MEIRE P. M. 1990. *Vogelconcentraties en vogelbewegingen in Zeeland*. Rijkswaterstaat Directie Zeeland, Rijkswaterstaat Dienst Getijdewateren, Rijksuniversiteit Gent. Middelburg/Gent, RWS nota GWA0-90-0.8.1.

Dit rapport betreft een samenvatting van de kennis die is vergaard middels alle tellingen van vogels in de provincie Zeeland. De directe aanleiding vormde de wens om vanuit het beleid inzicht te hebben in vogeltrek, vogelconcentraties en de samenhang tussen gebieden wat betreft de vliegbewegingen. Zoals zo vaak vormde de acute planenmakerij rondom de plaatsing van windmolens de directe aanleiding. De informatie wordt ook nuttig geacht bij andere planologische zaken en bij calamiteitenbestrijding. De trekbewegingen zijn verdeeld in vijf categorieën, namelijk seizoensgebonden trek, vorsttrek, dagelijkse verplaatsingen in winter- en zomerhalfjaar en lokale bewegingen. De dagelijkse bewegingen zijn weergegeven op zeven kaarten met een korte toelichting. Per soort (49 watervogels, 24 overige soorten) wordt een korte beschrijving gegeven van status, trekgewoonten, verspreiding en oecologische typering. Een handige lijst met topografische namen en hun ligging compleetert de uitgave.

Vooraf voor vogelaars van buiten de provincie biedt dit overzicht een handzame opsomming. De bondigheid en generalisatie die moest plaatsvinden, leidde er toe dat voor meer gedetailleerde informatie geen plaats is ingeruimd. Toch zal het bij de afweging van ingrijpende planologische ingrepen in het milieu noodzakelijk zijn die

informatie wel te hebben. Het rapport zelf doet (wil, mag) geen uitspraken (doen) over de ligging van de meest kwetsbare gebieden en stelt zelfs met nadruk (p. 10) dat "de in dit rapport beschreven patronen van voorkomen en bewegingen van vogels over enkele jaren onvolledig of zelfs onjuist zijn". Ik krijg dan de eco-kriebels: als de mensen aan de basis van de gegevens al dergelijke uitspraken doen, dan betekent dit al twee passen terug ten opzichte van de planologen die wel met hun prognoses en "keiharde" uitspraken klaarstaan. Gelukkig ademen de kaarten (zwaar uitgevoerd, steunkleur) wel de sfeer een langer leven beschoren te zijn. — *Mennobart R. van Eerden*

VLOEDGRAVEN O. G. 1990. *Mestwetgeving en weidevogels: knelpunten en oplossingen*. Technisch rapport Vogelbescherming 3 / CLM-rapport 5951. Centrum Landbouw en Milieu, Utrecht. 68 p. Prijs f17,50.

Sinds 1987 zijn de Wet Bodembescherming en de Meststoffenwet in Nederland van kracht om de schadelijke gevolgen van het gebruik van meststoffen te voorkomen. Het zijn kaderwetten waarbinnen maatregelen gefaseerd worden ingevoerd op basis van actuele gegevens over hoeveelheden mest, technieken en effecten op het milieu. Vanuit natuurbeschermingsoogpunt een zeer goede zaak. Maar bij het ingaan van de tweede fase in 1991 is daar ook een grote bezorgdheid bijgekomen. Want de op handen zijnde aanscherping van de regelgeving, die zal bestaan uit een onderwerkplicht van uitgereden drijfmest (om vervluchtiging van ammoniak te voorkomen) en uit een langer uittreverbod voor mest op grasland (1 september–1 maart) en bouwland (op lichte grond 1 juli–1 maart, op zware grond 1 juli–1 oktober) zal grote gevolgen hebben voor de Nederlandse weidevogels. Immers, boeren zullen ná 1 maart hard aan de slag gaan om hun inmiddels flink gegroeide mestvoorraad kwijt te raken. Onvermijdelijk zullen zij dan meer in het broedseizoen moeten uitrijden dan met de huidige regels, met alle gevolgen voor de broedende weidevogels vanden. Bovendien heeft de onderwerkplicht tot gevolg dat nieuwe technieken voor bemesting zullen worden toegepast, zoals mestinjectie en zodebemesting. Met deze technieken wordt de mest in de grond gespoten of in een voor gelegd. Overlevingskansen van reeds aanwezige legfels: nul of praktisch nul.

In dit onderzoeksrapport van Vogelbescherming en Centrum Landbouw en Milieu wordt zeer duidelijk gemaakt dat de toch al smalle marges waarbinnen de verschillende soorten eieren moeten leggen en jongen moeten grootbrengen, nog eens extra worden verkleind. Uiteraard spelen grondsoort en grondgebruik hierbij ook een belangrijke rol: ten eerste is bouwland op zandgrond minder aantrekkelijk voor de meeste weidevogels dan nat grasland, maar bovendien vinden er andere werkzaamheden op plaats op andere tijdstippen. Ook het soort mest is van belang: drijfmest, gier en vaste mest hebben ieder hun eigen na- en voordelen.

De problemen hebben dus een andere reikwijdte in verschillende delen van agrarisch Nederland. Vanuit dit besef worden alternatieve oplossingen voor mestregelgeving aangedragen waarbij drie doelstellingen het uitgangspunt vormen: (1) De kansen voor succesvol broeden van weidevogels moeten behouden blijven; (2) de

milieubelasting moet zo laag mogelijk blijven; (3) er moet rekening worden gehouden met de bedrijfsvoering.

De aangedragen alternatieven kenmerken zich ten opzichte van de voorgestelde maatregelen door een grotere flexibiliteit (bijvoorbeeld geen vaste einddatum bij een uitrijverbod maar inspelen op (weers)omstandigheden die van jaar tot jaar verschillen) en door genuanceerder denken over (on)mogelijkheden van maatregelen in de praktijk. Daarnaast benadrukt het rapport, geheel in de lijn van het CLM het belang van een goede voorlichting, gecombineerd met een stimuleringsbeleid en minder na-

druk op verboden en verplichtingen. Vogelbescherming heeft, zoals te verwachten was, de vrijheid genomen meer afstand te nemen; eerst moet maar eens worden aangetoond dat zo'n aanpak het gewenste effect voor weidevogels oplevert. Dat laat natuurlijk onverlet dat de samenwerking tussen de beide organisaties weer vruchtbaar is gebleken. Dit rapport bewijst eens te meer dat het gezamenlijk zoeken naar oplossingen voor problemen die landbouw en natuur aangaan, tot goede resultaten voor beide partijen kan leiden. — *Theo Verstrael*

Kemphanen, 3 mei 1986, Ilperveld (T. G. Tuinman). Ruffs *Philomachus pugnax*.